

Естетичне виховання у науковому доробку Івана Андрійовича Зязюна

Постановка проблеми у загальному вигляді. У науковому доробку видатного українського вченого та педагога, академіка Івана Андрійовича Зязюна вагоме місце посідає вивчення проблем естетики, естетичного виховання та розвитку особистості. Спектр його естетичних поглядів дуже широкий: методологічні проблеми теорії естетичного виховання, виховання естетичного досвіду, естетичного сприймання, естетичної культури, естетичних почуттів школярів і студентів педагогічних ВНЗ, формування естетичного ідеалу сучасника, естетичні регулятиви педагогічної майстерності, проблеми естетичної регуляції ціннісної свідомості, естетичної транспекції в освіті та вихованні, педагогічної арт-терапії як естетичної фасцинації, дослідження естетичних чинників інтуїції, сумісності суб'єкта й об'єкта у процесі естетичного виховання та ін. Дисертаційне дослідження І. А. Зязюна на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук присвячене вивченню особливостей становлення і розвитку естетичного сприймання людини [13].

Значну увагу вчений приділив аналізу естетичних поглядів вітчизняних педагогів та письменників, зокрема досліджував естетичні принципи художнього методу В. Г. Короленка, думки А. С. Макаренка про естетичне почуття, морально-естетичні погляди В. О. Сухомлинського, філософсько-естетичні погляди і принципи театральної естетики М. В. Гоголя.

На думку І. А. Зязюна, естетичне виховання є важливою складовою загальнодержавної культурної політики та національного виховання молоді [6; 7; 9]. Вчений є одним із розробників державних комплексних програм естетичного виховання [4; 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Науковий доробок І. А. Зязюна досліджували Н. В. Абашкіна, Г. П. Васянович, Б. В. Год, С. У. Гончаренко, О. А. Дубасенюк,

Т. В. Іванова, С. В. Коновець, В. Г. Кремень, А. І. Кузьмінський,
О. А. Лавріненко, М. П. Лещенко, В. Ф. Моргун, Н. Г. Ничкало, О. М. Отич,
О. М. Пехота, В. В. Пилипчук, Н. А. Побірченко, Е. О. Помиткін,
В. О. Радкевич, В. В. Рибалка, А. П. Самодрин, О. М. Семенов,
Б. І. Сушинський, Т. П. Усатенко, Л. О. Хомич, М. Д. Ярмаченко, О. М. Яцій та
ін.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розглянути основні підходи видатного педагога і вченого, академіка Івана Андрійовича Зязюна до проблеми естетичного виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Естетика, яка пронизує все життя людини, її професійну діяльність, побут, ставлення до людей і природи, різнобічно впливає на неї, збагачуючи її духовний світ і удосконалюючи її діяльність, відіграє суттєву роль і в педагогіці.

«Естетика передує всім духовним аспектам формування людини, включаючи естетичне», – зазначає І. А. Зязюн. Виховання особистості неможливе без її духовних зусиль. І саме естетика в єдності з етикою, на думку вченого, «започатковують людську духовність», завдяки якій «процес освіти стає для кожної людини необхідним, бажаним і радісним. У радості людського буття найбільше виявляється свобода, бо радість – завжди добро, завжди краса, завжди творчість» [5, с. 12].

І. А. Зязюн наголошує на єдності естетичного й морального виховання, адже естетика сприяє не лише формуванню творчих здібностей особистості, а й зміцненню її моральних позицій. «Гармонія Істини, Добра й Краси є не лише очікуваним результатом, але й передумовою ефективного естетичного виховання», – зазначає вчений [5].

Естетичне виховання вчений розглядає також у єдності з суспільним вихованням: «Справжньою основою, умовою формування уявлень про прекрасне і потворне, піднесене і низьке, трагічне і комічне, здатності відчувати й переживати естетичне в навколишньому світі є вільне громадянське мислення і поведінка особи. Дух свободоловства, атмосфера демократизму, надання

людині максимальної свободи вибору і самовиявлення, усвідомлення людиною своєї неповторної індивідуальності через самооцінку – усі ці чинники є визначальними в становленні і розвитку її естетичного досвіду» [5, с. 12].

Дослідженню сутності естетичного досвіду особистості присвячена монографія «Естетичний досвід особи. Формування і сфери вияву» [8]. Естетичний досвід особистості, за І. А. Зязюном, – це специфічний почуттєвий досвід, який допомагає виявити, зрозуміти й оцінити естетичну своєрідність різних видів людської діяльності. Його основними структурними компонентами є емоції, смаки, почуття, погляди, «які обов'язково обумовлюють дії людини на предмет, здатний задовольнити людську потребу» [8, с. 75].

Набуття естетичного досвіду можливе лише за умови активної позиції особистості. Як зазначає І. А. Зязюн, «важливо не приймати особистість як об'єкт естетичного впливу в стані пасивності, а формувати особистісне активне начало для постійного і неперервного, пожиттєвого естетичного самовиховання» [5, с. 11].

Отже, естетичне виховання повинно бути неперервним процесом удосконалення професійної майстерності, творчості, естетично-почуттєвої реакції на навколишній світ, духовного та фізичного вдосконалення, тобто розвивати всі сторони особистості, оскільки естетична потреба є загальною творчою потребою, яка синтезує в собі всі її сутнісні сили.

Основною функцією естетичного виховання, яка сприяє формуванню цілісного погляду особистості на світ, як наголошує І. А. Зязюн, є її ознайомлення з естетичними цінностями, осягнення естетичної міри предметів, явищ дійсності та процесів.

В естетичному формуванні особистості неабияке значення мають емоції та почуття. За І. А. Зязюном, «у почуттях виражається вся повнота людського буття» [18, с. 88]. У навчанні та вихованні підростаючих поколінь І. А. Зязюн їм відводив провідну роль, вважаючи, що «здатність і вміння володіти власними почуттями, використовувати їх за допомогою техніки й технології фахового вибору для спілкування з людьми, для розвитку їхньої людяності – чи не

найперший показник майстерності актора і педагога» [18, с. 91]. «Категоріальний світ почуттів фіксується тріадою: прекрасне – потворне, піднесене – низьке, трагічне – комічне, тобто позитивному й негативному варіантах. У такому контексті предметний метод естетики та етики може прислужитися педагогіці як науці про освіту й виховання» [5, с. 11]. У науково-методичному посібнику «Педагогіка добра: ідеали і реалії» вчений формулює найважливіший із психолого-педагогічних законів: «чим більше позитивної почуттєвості одержує дитина в перші шкільні роки, тим необхіднішою буде потреба у самоствердженні її життєвою радістю і любов'ю від процесу навчання, від спілкування з учителем, з учнями у школі. Це спрацьовуватиме довічно і сприятиме переходу навчання в самонавчання, освіти в самоосвіту, виховання у самовиховання» [14, с. 9].

Вчений пов'язує емоції, почуття з інтелектом, розумом: «З емоціями людина народжується. Соціалізуючись, емоції перетворюються в почуття. Як правило, вони безкорисливі, але занадто вагомі в інтелектуальному розвитку й саморозвиткові особистості, є основою людського розуму, досвіду людського. Почуття завжди підтримуються інтелектом. Інтелект завжди народжується почуттями. Якщо уважніше подивитися, то почуття значно вагоміші за розум. Почуття рухають науку... Із почуттів розпочинається учительський авторитет» [15].

І. А. Зязюн – засновник наукової школи педагогічної майстерності, співавтор підручників «Педагогічна майстерність» [18] та «Краса педагогічної дії» [11]. Педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [18, с. 30]. Педагогічну майстерність І. А. Зязюн розглядає як красу педагогічної дії, наголошуючи на її естетичному й морально-етичному аспектах і необхідності розроблення і впровадження в освітній процес естетичних та етичних засад її розвитку [17, с. 8].

Серед принципів, на яких ґрунтується розроблена І. А. Зязюном теорія педагогічної майстерності, О. М. Отич визначає такі пріоритетні: естетизація,

автаркія, калокагатія, людиноцентризм, принцип сродної праці, поєднання традицій та інновацій, зв'язку теорії і практики, практичної спрямованості навчання, опори на досвід, емоції і почуття студентів, неперервності саморозвитку, єдності краси і свободи педагогічної дії, катарсичності педагогічної дії тощо. Морально-естетичною основою діяльності педагога-майстра, на якій ґрунтується теорія педагогічної майстерності, є, за академіком Зязюном, його здатність виступати носієм батьківських функцій, використовуючи владу захисту, заохочення, підтримки учнів, перетворюючи авторитет влади на владу авторитету [16]. Крім цього, великої значущості нині набуває принцип естетичного діалогу, що «в широкому розумінні є своєрідною перекличкою культур полінаціонального середовища, співвіднесення досвіду суб'єктів спілкування на основі аналогії естетичних традицій. Принцип естетичного діалогу є провідним у змісті методики формування культури майбутнього вчителя в процесі інтерактивного спілкування. Результативність діалогу залежить від сумісних ціннісно-орієнтаційних установок, визначення проблем доступних і особистісно значущих для суб'єктів спілкування, від рівня реалізації естетичного самопізнання» [10, с. 21].

«Трьома китами» організаційно-педагогічної системи І. А. Зязюна О. М. Отич називає «Особистість», «Свободу» і «Красу педагогічної дії». Обґрунтовуючи діалектичну єдність цих категорій, вчена припускає, що «покладання їх в основу його авторської системи зумовлено тим, що він як випускник філософського факультету КНУ ім. Т. Г. Шевченка від студентської лави засвоїв естетичні закони буття, які розглядав невід'ємно від морального імперативу та свободи як сутнісної ознаки Людини. Виходячи з цього, І. А. Зязюн зазначав, що педагогічна естетика за своєю сутністю є педагогічною етикою, оскільки усе, що є морально позитивним у стосунках і взаємодії людей, їхній свідомості, діяльності й поведінці, зумовлюється повагою до свободи іншої людини і є внутрішньо гармонійним, а отже красивим. І навпаки: усе морально негативне, неетичне у педагогічній діяльності обмежує свободу іншої людини і

є потворним, низьким, трагічним. Тож краса у педагогіці – це завжди калокагатія, тобто єдність краси зовнішньої і внутрішньої» [16, с. 23-24.].

Розглядаючи культуротворчу й естетичну складові виховання особистості учня як одну з філософсько-педагогічних ідей І. А. Зязюна, Г. П. Васянович зазначає: «Практично вся діяльність педагога спрямована на виховання гуманної, вільної, морально-духовної особистості. Вчений глибоко переконаний, що ефективно здійснювати процес становлення і розвитку учня здатний учитель, який має високий рівень культури, естетичний досвід, естетичні почуття, потреби, смаки, ідеали» [1, с. 224].

Як зазначає О. М. Семенов, «у національній педагогічній картині світу педагога-естета особливе місце займають концепти «радість» і «краса». Для учнів – бадьора, бурхлива, солодка радість шкільного життя, для вчителя – краса і радість від педагогічної праці, радість педагогічної творчості. Фактор радості пов'язаний з необхідністю задоволення потреби в самоствердженні, в реалізації відповідного рівня прагнень» [19].

В естетичному вихованні молоді, на думку І. А. Зязюна, неабияку роль відіграє навколишнє середовище, зокрема освітнє, яке потребує естетизації. Рівень естетики освітнього середовища є у педагогічній системі І. А. Зязюна показником стану організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі [16]. Навчально-виховний процес у правильно сформованому й естетизованому освітньому середовищі сприятиме не лише ефективному оволодінню особистістю навчальним матеріалом із того чи іншого предмета, а й її естетичному вихованню. Естетичний вигляд будови навчального закладу, його приміщень, прибудинкових територій, обладнання, навчальних засобів є невід'ємною умовою естетичного розвитку того, хто навчається. Особистість, здатна і готова сприймати прекрасне, набагато ефективніше засвоюватиме все, що вона почує і побачить в освітньому закладі, якщо навчальне середовище буде відповідати її внутрішньому емоційному стану. Водночас, категорія молодих людей, байдужих до естетики, матиме нагоду оцінити світ краси, нехай навіть на такому примітивному рівні.

Естетизація навчального середовища – це приведення у відповідність до законів естетики складових елементів навчального середовища, зокрема предметно-інформаційного й інтелектуального підсередовищ. Важливу роль в естетизації навчального середовища відіграють міжособистісні стосунки учасників навчально-виховного процесу, які повинні бути гармонійними й особистісно орієнтованими [2; 3].

Висновки. Таким чином, вивчення проблем естетики, естетичного виховання та розвитку особистості у науковому доробку видатного українського вченого та педагога, академіка І. А. Зязюна посідає вагомe місце. Естетичне виховання повинно бути важливою складовою загальнодержавної культурної політики та національного виховання молоді. На думку вченого, виховання особистості неможливе без духовних зусиль особистості, адже саме естетика в єдності з етикою започатковують людську духовність. Естетичне виховання І. А. Зязюн розглядає в єдності з моральним і громадянським вихованням. Важливим є набуття естетичного досвіду, що можливо лише за умови активної позиції особистості. Естетичне виховання повинно бути неперервним процесом удосконалення професійної майстерності, творчості, естетично-почуттєвої реакції на навколишній світ, духовного, інтелектуального та фізичного вдосконалення, тобто розвивати всі сторони особистості. Естетизація, опора на емоції та почуття, краса педагогічної дії є важливими принципами педагогічної майстерності вчителя. Педагогічна естетика, на думку І. А. Зязюна, за своєю сутністю є педагогічною етикою. Вчений наголошує на значенні естетизації освітнього середовища, що сприяє ефективному навчанню та вихованню молоді.

Література

1. Васянович, Г. П. Філософсько-педагогічні ідеї академіка Івана Зязюна // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2014. – № 4. – С. 217-227.
2. Вдович, С. М. Естетизація навчального середовища як складова естетичного виховання особистості // Нові технології навчання : Збірник наукових праць. Навчально-виховне середовище та моральність у ХХІ столітті // Спец. випуск № 62. Інститут інноваційних технологій і змісту

- освіти Міністерства освіти і науки України. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Київ ; Вінниця, 2010. – С. 33-36.
3. Вдович, С. М. Особливості естетизації навчального середовища у професійних закладах освіти // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : збірник матеріалів VII педагогічно-мистецьких читань пам'яті професора О. П. Рудницької / [За ред. О. М. Отич]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2010. – С. 279-283.
 4. Зязюн, І. А. Всеукраїнська державна комплексна програма естетичного виховання / І. А. Зязюн // Вісник АПН України : наук.-теорет. та інформ. часоп. — 1993. — № 1. — С. 43-51.
 5. Зязюн, І. А. Естетика і етика започатковують людську духовність // Естетичні та етичні основи розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів : бібліогр. покажч. / упоряд. Л. Н. Штома ; наук. консультант і авт. вступ. ст. О. М. Отич ; наук. ред. І. А. Зязюн ; бібліогр. ред. Л. Н. Штома. – Кіровоград : «Імекс-ЛТД», 2013. – С. 11-12.
 6. Зязюн, І. А. Естетичне виховання – важливіший із складників загальнодержавної культурної політики / Іван Зязюн // Рідна школа. – 1994. – № 1. – С. 2-8.
 7. Зязюн, І. А. Естетичне виховання як об'єкт державної політики / І. А. Зязюн, О. М. Семашко // Вісник Національного університету імені Тараса Шевченка. – 1994. – № 94. – С. 49-54.
 8. Зязюн, І. А. Естетичний досвід особи. Формування і сфери вияву / І. А. Зязюн. – К. : Вища школа, 1976. – 172 с.
 9. Зязюн, І. А. Естетичні засади національного виховання учнів / І. А. Зязюн // Українське народознавство і проблеми національного виховання школярів : матеріали наук.-практ. конф. – Івано-Франківськ, 1995. – С. 3-10.
 10. Зязюн, І. А. Естетичні регулятиви педагогічної майстерності / І. А. Зязюн // Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи

розвитку : збірник наукових праць / за ред О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук.
– Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 14-22.

11. Зязюн, І. А. Краса педагогічної дії : навчальний посібник / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – К. : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
12. Зязюн, І. А. Національна державна комплексна програма естетичного виховання : (проект) / [уклад. : І. А. Зязюн, О. М. Семашко] // Рідна школа. – 1995. – № 12. – С. 7-21.
13. Зязюн, І. А. Особливості становлення і розвитку естетичного сприймання людини : дис. ... канд. філос. наук : 623 / Зязюн Іван Андрійович ; Київ. ун-т імені Т. Г. Шевченка. – К., 1968. – 201 с.
14. Зязюн, І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. / І. А. Зязюн. – К. : МАУП, 2000. – 312 с.
15. Зязюн, І. Педагогічна дія вчителя в умовах інтегральної освітньої технології / Іван Зязюн // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2010. – №3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/tipuss/2010_3/Zjazjun2.pdf
16. Отич, О. Іван Зязюн – організатор вищої педагогічної освіти в Україні / Олена Отич // Витоки педагогічної майстерності. – 2015. – Випуск 15. – С. 20-25.
17. Отич, О. М. Педагогічна майстерність – це краса й добротворність педагогічної дії // Естетичні та етичні основи розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів : бібліогр. покажч. / упоряд. Л. Н. Штома ; наук. консультант і авт. вступ. ст. О. М. Отич ; наук. ред. І. А. Зязюн ; бібліогр. ред. Л. Н. Штома. – Кіровоград : «Імекс-ЛТД», 2013. – С. 7-10
18. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – 2-ге вид. допов. і переробл. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с.

19. Семенов, О. М. Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна: лінгвоаксіологічний аспект // Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна : зб. наук. пр. / [редкол. : Н. Г. Ничкало (голова) та ін. ; упорядн. : Н. Г. Ничкало, О. М. Боровік, ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К. : Богданова А. М., 2013. – С. 153-160.

Вдович С. М.

Естетичне виховання у науковому доробку Івана Андрійовича Зязюна

У статті представлено естетичні погляди академіка Івана Андрійовича Зязюна. Автор робить висновок, що вивчення проблем естетики, естетичного виховання та розвитку особистості у науковому доробку видатного українського вченого та педагога, академіка І. А. Зязюна посідає вагомe місце. Естетичне виховання повинно бути важливою складовою загальнодержавної культурної політики та національного виховання молоді, воно неможливе без духовних зусиль особистості, адже саме естетика в єдності з етикою започатковують людську духовність. Естетичне виховання І. А. Зязюн розглядає в єдності з моральним і громадянським вихованням. Важливим є набуття естетичного досвіду, що можливо лише за умови активної позиції особистості. Естетичне виховання повинно бути неперервним процесом удосконалення професійної майстерності, творчості, естетично-почуттєвої реакції на навколишній світ, духовного, інтелектуального та фізичного вдосконалення, тобто розвивати всі сторони особистості. Естетизація, опора на емоції та почуття, краса педагогічної дії є важливими принципами педагогічної майстерності вчителя. Педагогічна естетика, на думку І. А. Зязюна, за своєю сутністю є педагогічною етикою. Вчений наголошує на значенні естетизації освітнього середовища, що сприяє ефективному навчанню та вихованню молоді.

Ключові слова: естетизація, естетичне виховання, естетичний досвід, І. А. Зязюн, педагогічна майстерність.

Aesthetic Education in the Scientific Heritage of Ivan A. Ziaziun

The article presents the aesthetic views of Academician Ivan A. Ziaziun. The author concludes that studying the problems of aesthetics, aesthetic education and personality development in the scientific work of the outstanding Ukrainian scientist and teacher, Academician I. A. Ziaziun occupies a significant place. Aesthetic education should be an important part of the national cultural policy and national education of youth, it is impossible without the spiritual efforts of the individual, because it is just aesthetics in unity with ethics that initiates human spirituality. I.A. Zyazun considers aesthetic education united with moral and civic education. It is important to acquire aesthetic experience, which is possible only with the active position of the individual. Aesthetic education should be a continuous process of perfection of professional skill, creativity, aesthetic-sensual reaction to the surrounding world, spiritual, intellectual and physical perfection, i.e. it should develop all the aspects of the individual. Aesthetization, reliance on emotions and feelings, the beauty of pedagogical action are important principles of teacher's pedagogical skills. Pedagogical aesthetics, according to I. A. Ziaziun, is pedagogical ethics by its essence. The scientist emphasizes the importance of aesthetizing the educational environment, which contributes to the effective education and upbringing of young people.

Key words: aesthetization, aesthetic education, aesthetic experience, I. A. Ziaziun, pedagogical skill.

Відомості про автора:

Вдович Світлана Михайлівна – доцент кафедри практичної психології та педагогіки Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник